

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра педагогіки і психології

*ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ*

Збірник наукових та науково-методичних праць
кафедри педагогіки і психології
Криворізького державного педагогічного університету

Випуск 1

Кривий Ріг
2002

- ✓ батьки та вчителі молодших школярів повинні мати чітке уявлення про вікові межі розвитку самостійності, шляхи й прийоми її формування;
- ✓ виховний вплив з формування саморегуляції поєднує когнітивний та поведінковий компонент з акцентом на останньому.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Лупан Сесиль. Поверь в свое дитя. – М., 1993. – 206 с.

2. Непомнящая Н. И. Становление личности ребенка 6-7 лет. – М., 1992. – 320 с.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ДІТЕЙ ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ ТА УМОВИ ЇХ РОЗВИТКУ

С. Ф. Устименко

У зв'язку з переходом до навчання у школах України дітей шестирічного віку знову особливої актуальності набула проблема психологічної готовності дитини до навчання. У цей час змінюється, кажучи словами Л.С.Виготського, соціальна ситуація розвитку дитини, яка виражає нову систему ставлення до навколишнього світу, інших людей, самої себе. Під соціальною ситуацією розвитку Л.С.Виготський розумів „...своєрідне, специфічне для даного віку, виключне, єдине і неповторне відношення між дитиною і оточуючою її дійсністю, насамперед соціальною” [1, 258]. Саме соціальна ситуація розвитку, на його думку, цілком і повністю визначає форми і шлях розвитку дитини нових властивостей. Особливостями соціальної ситуації розвитку дітей шестирічного віку є те, що вони вперше починають займатися систематичною, соціально організованою діяльністю, що висуває великі вимоги до пізнавальної діяльності дитини та її саморегуляції. Дитина поступово починає почувати себе

відповідальною перед суспільством діячем, займає більш активну позицію у взаємодії з дорослими.

Шестирічна дитина повинна бути психологічно готовою до виконання такого роду діяльності, що передбачає сформованість різних компонентів психологічної готовності.

Характеризуючи ці компоненти, психологи значну увагу приділяють рівню сформованості пізнавальної сфери як передумови ефективного виконання навчальної діяльності.

Так, Г.О.Люблінська основними показниками психологічної готовності вважає: по-перше, багаж знань, тобто уявлень та життєвих понять про предмети і явища оточуючого світу; по-друге, систему різних дій – від простих виконавчих до складних трудових і деяких навчальних. На її думку, діти мають володіти деякими інтелектуальними вміннями: уміння слухати, спостерігати, зосереджувати увагу тощо[4]. В.С.Мухіна підкреслює, що показником інтелектуальної готовності є не запас знань про навколишній світ, а якість цих знань, тобто ступінь їх точності, узагальненості, правильності [5].

На цю сторону психологічної готовності звертають увагу Я.Л.Коломінський і Є.О.Панько, наголошуючи, що в школі від дитини вимагається не стільки обсяг знань, скільки вміння виконувати пізнавальні дії: порівнювати, аналізувати, узагальнювати, робити самостійно висновки, тобто необхідний достатній рівень пізнавальних процесів. [3] Це ставить високі вимоги до рівня розумового розвитку дитини, яка має володіти більш-менш диференційованим сприйняттям, елементами логічної пам'яті і мислення, здатністю свідомо зосереджувати свою увагу на об'єкті і діяльності тощо.

Говорячи про психологічну готовність до шкільного навчання Д.Б.Ельконін приділяв значну увагу сформованості передумов навчальної діяльності. Серед таких передумов ним і його співробітниками було виділено:

- уміння дітей свідомо підкорювати свої дії правилу, узагальнено визначаючому способи дій;
- уміння орієнтуватися на задачу систему вимог;
- уміння уважно слухати і виконувати завдання в усній формі;

- уміння самостійно виконувати завдання за зразком. [7]

Як бачимо, у цих передумовах поєднуються інтелектуальні уміння зі здатністю до свідомої регуляції своєї поведінки.

Таким чином, аналіз публікацій, присвячених психологічній готовності дитини до школи, дозволяє дійти висновку, що в структурі інтелектуальної готовності велике значення вчені приділяють таким пізнавальним процесам як сприйняття, пам'ять, мислення і такий динамічній властивості як увага. Саме розвиненість зазначених процесів забезпечує дитині адекватне виконання навчальної діяльності.

З метою виявлення особливостей цих процесів у дітей шестирічного віку аналізом було охоплено дані експериментального обстеження дітей шести- і семирічного віку під час вступу до Довгинцівської педагогічної гімназії.

Вступникам для виконання пропонувалась система завдань, яка дозволяла виявити здатність дітей до запам'ятання слів при слуховому сприйнятті (завдання № 1); здатність зосереджувати увагу, простежуючи лінії (завдання № 2); здатність до безпосереднього зорового запам'ятовування (завдання № 3); здатності до сприйняття, виділення цілого і частини (завдання № 4); здатність до логічного мислення, вміння порівнювати об'єкти (завдання № 5); тест на визначення рівня функціональної готовності (завдання № 6). Обстеженням було охоплено 40 дітей шестирічного і 62 семирічного віку.

У таблиці № 1 наведено дані, що характеризують групи шестирічних дітей (у відсотковому відношенні) з різними рівнями розвитку деяких пізнавальних процесів.

Табл. № 1

Рівні	Завд. №1 (слухова пам'ять)	Завд. №2 (концент- рація уваги)	Завд. №3 (зорова пам'ять)	Завд. №4 (сприй- няття)	Завд. №5 (логічне мислен- ня)	Завд. №6 (функціон. готовність)
висо- кий	12,5 %	12,5%	5%	50%	15 %	25 %
серед- ній	40 %	22,5%	67,5%	22,5%	50 %	60 %
низь- кий	47,5%	65%	27,5%	27,5%	35 %	15 %

Аналіз даних, наведених у таблиці № 1, свідчить, що у дітей окремі психічні процеси мають різні рівні вираженості, серед яких домінуючим слід вважати середній рівень, оскільки за трьома показниками (зорова пам'ять, логічне мислення та функціональна готовність) від 50 % до 67,5 % дітей характеризуються саме таким рівнем.

Звертає на себе увагу той факт, що високий рівень розвитку більшості процесів притаманний незначній кількості дітей шестирічного віку – від 5 % до 15 % і тільки здатність до сприйняття (вміння розкласти цілі об'єкти і, спираючись на зорове сприйняття, знайти і показати частини, з яких складається ціле), проявляється на високому рівні у 50 % дітей.

Отже, високий рівень у половини дітей при виконанні завдання на сприйняття свідчить про те, що діти шестирічного віку вже здатні виділяти частини з цілого, порівнювати і протиставляти їх, мислено здійснювати з опорою на зоровий образ елементарний аналіз. У той же час половина досліджуваних демонструє середній і низький рівень розвитку цієї якості, причому більшою є питома вага низького рівня – 27,5 % дітей. Особливо слід відмітити перевагу низького рівня слухової пам'яті – 47,5 % дітей і низьку здатність шести річок до концентрації уваги – низький рівень мають 65 % дітей.

Ці особливості пізнавальної діяльності негативно позначатимуться на успішності виконання дітьми шестирічного віку навчальної діяльності, оскільки в сучасній школі навіть у початковій ланці переважають вербальні засоби подачі навчальної інформації, яка розрахована саме на слухову пам'ять.

Високий відсоток досліджуваних дітей з середнім і низьким рівнем розвитку слухової пам'яті (87,5 %) і з середнім і низьким рівнем розвитку зорової пам'яті (95 %) свідчить про недостатню розвиненість даного пізнавального процесу, що вимагатиме від вчителя корекційних дій уже з перших днів навчання шестирічок.

Перевага низького рівня здатності до концентрації уваги (65%) є віковою закономірністю, і розвиток цієї властивості відбуватиметься саме в навчальній діяльності, але цей рівень свідчить про недостатню довільність уваги і здатність дитини до

саморегуляції своєї пізнавальної діяльності.

З метою виявлення вікових відмінностей у розвитку пізнавальних процесів порівнювались середні значення по кожному процесу і рівні розвитку пізнавальних процесів в цілому у шести- і семирічних дітей.

Середні значення, що характеризують розвиток окремих пізнавальних процесів дітей 6 і 7-річного віку і рівні розвитку у відсотковому відношенні подано в таблиці № 2.

Табл. № 2

Вік	Завд. № 1	Завд. № 2	Завд. № 3	Завд. № 4	Завд. № 5	Завд. № 6	Рівні розвитку вис. сер. изьк.
6 років	5,4	6,3	6,2	11,6	12,5	7,3	7,5 62,5 30,0
7 років	5,5	7,8	6,3	12,6	14,8	5,5	23 59,0 18,0

Наведені в табл. № 2 дані дозволяють говорити про більш високий рівень розвиненості деяких пізнавальних процесів у семирічних дітей, що вступили до школи, порівняне з шестирічними дітьми. Так, здатність до концентрації уваги (завдання № 2) у семирічних дітей в цілому знаходиться на середньому рівні, а у шестирічних на низькому; здатність до сприйняття – у семирічних на високому рівні, а у шестирічних дітей – на середньому рівні (завдання № 4); функціональна готовність у семирічних дітей також знаходиться на високому рівні, а у шестирічних на середньому рівні.

У цілому за всіма показниками і у шестирічних, і у семирічних дітей переважає, як видно в таблиці, кількість дітей з середнім рівнем розвитку, але показовими є кількість дітей з високим і низьким рівнем: у шестирічних дітей низький рівень переважає у 30 %, а у семирічних – лише у 18 %, у той час як у семирічних дітей на високому рівні розвитку пізнавальних процесів знаходиться 23 %, а на низькому лише 7,5 % дітей.

Таким чином, шестирічні діти характеризуються нижчим

рівнем розвитку пізнавальних процесів, ніж семирічні, що є проявами вікових закономірностей, але в окремих психічних процесах відмінності не можна признати суттєвими.

Отже, на підставі отриманих під час обстеження даних можна зробити такі висновки:

- виявлені деякі відмінності в розвитку пізнавальних процесів шести- і семирічних дітей (у ряді тестів у семирічних дітей спостерігається більш високий рівень);

- виявлено нерівномірність у розвитку окремих пізнавальних процесів у шестирічних дітей (переважає високий рівень здатності до сприйняття і середній рівень зорової пам'яті і логічного мислення); виявлено також перевагу низького рівня розвитку слухової пам'яті і здатності до зосередження уваги;

- виявлено в цілому перевагу середнього рівня розвитку пізнавальних процесів, властивого і шести-, і семирічним дітям.

- виявлено перевагу також середнього рівня функціональної готовності дітей шестирічного віку до навчання;

- дітям шестирічного віку властива перевага високого рівня психосоціальної зрілості як одного з показників психологічної готовності до навчання.

У цілому можна констатувати недостатньо високий рівень сформованості пам'яті, уваги і логічного мислення і дітей шестирічного віку як показників психологічної готовності до шкільного навчання. Виявлені в ході дослідження особливості пізнавальних процесів шестирічних дітей на момент вступу до школи ставлять перед учителем завдання корекції недостаючих компонентів психологічної готовності до навчання.

Рівень розвитку пізнавальних процесів дитини визначається не тільки віковими особливостями, а й організацією навчального процесу, що дає змогу намітити основні напрямки їх вдосконалення.

Для розвитку уважності на уроках слід використовувати різноманітні види діяльності, насичуючи урок переважно дітьми з предметами;

- постійно використовувати на уроках діяльність з мисленням перетвореннями об'єктів, їх моделюванням;

- учити дітей планувати свою діяльність на основі промовляння, оскільки планування організує увагу;
- включати завдання на аналіз і порівняння ознак предметів; знаходження схожих, спільних та істотних ознак;
- постійно включати дії контролю за виконанням діяльності (хороший результат дає робота з деформованим текстом, де треба знайти граматичні або смислові помилки);
- учити дітей намічати порядок виконання дій.

Названі методичні прийоми психологи вважають найбільш доцільними для розвитку уваги.

Для того, щоб сприйняття дитини ставало більш усвідомленим, точним, повним, диференційованим і переходило від називання і переліку властивостей предметів до їх описування і пояснення, психологи рекомендують на уроках систематично:

- порівнювати схожі предмети, виділяючи в них відмінності, і різні предмети, виділяючи в них схожі риси;
- вчити дітей співвідносити сприйняті якості зі зразком (встановлюючи при цьому ідентичність часткову схожість, несхожість);
- вчити дітей вимірювальній діяльності (в продуктивних видах діяльності);
- вчити складати план розповіді (спочатку розкажу про це..., а потім про це...);
- включати в урок завдання на розглядання предметів і вчити дітей розглядати предмет, виділяючи в ньому якомога більше ознак;
- використовувати на уроці переважно об'ємну наочність, щоб сформулювати у дітей точне і повне уявлення про об'єкт.

Виходячи з того, що у шести річок недостатньо розвинена пам'ять, хоча саме пам'ять в дошкільному віці є провідною функцією, слід максимально використовувати на уроках аудіовізуальну і тактильну наочність для створення зорових, звукових і тактильних образів, що полегшують запам'ятовування об'єктів;

- необхідно давати дітям чіткі настанови на диференційоване запам'ятовування; вчити дітей, як краще

запам'ятати той чи інший матеріал; вчити дітей ставити перед собою чітко визначену мнемічну мету;

- розвивати у дітей уміння порівнювати те, що заучується, з уже відомим і встановлювати між ними зв'язки.

Розвиток логічного мислення відбуватиметься інтенсивніше, якщо дітей на уроках вчити:

- встановлювати зв'язок між частинами об'єкта, або його ознаками;

- намічати плани порівняння двох або декількох предметів: виділяти в предметах схожі і відмінні риси;

- перевіряти засвоєння матеріалу через пояснення його своїми словами;

- виділяти головне і другорядне в предметах;

- узагальнювати на основі істотних ознак; пояснювати причини; описувати предмети і явища.

Така організація навчального процесу, як вважають психологи, дасть змогу вчителю поступово подолати недоліки дитячих пізнавальних процесів і досягти значних позитивних змін в їх розвитку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. В ы г о т с к и й Л. С. Проблема возраста. Собр. соч. в 6 томах. – Т. 4. – М.: Педагогика, 1984. – С. 244 – 404.

2. З а п о р о ж е ц А. В. Избранные психологические труды. – М., 1986.

3. К о л о м и н с к и й Я. Л., П а н ь к о Е. А. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста. – М.: Просвещение, 1988.

4. Л ю б л и н с к а я А. А. Детская психология. – М., 1971.

5. М у х и н а В. С. Психология дошкольника. – М.: Просвещение, 1975.

6. М у х и н а В. С. Возрастная психология. – М., 1988.

7. Э л ь к о н и н Д. Б. Развитие личности ребенка-дошкольника //Избр. психол. труды. – М., 1989.

8. Психологическое развитие младших школьников /Под ред. В.В.Давыдова. – М.: Педагогика, 1990.